

Husmænd og husbrug gennem tiderne



Peter Korsgaard, arkivar

Hvad er en husmand?

- Have under 1 td. hartkorn
- Ikke have en hest
- Skulle udføre lønnet arbejde for andre – eller ikke være håndværker
- Gruppe landbrugere, som funktionelt og statusmæssigt har befundet sig mellem bønder og daglejere/tjenestekarle
- Mange forskellige typer husmænd - og forskel i tid og sted

Lidt forudsætninger

- Forbud mod gårdnedlæggelser (lempet 1791)
- Tab for godsejerne, hvis en gård gik dårligt
 - Tab af afgifter
 - Hæftede for skatten
- Befolkningsstagnation/-tilbagegang i 1600-tallet, efterhånden vækst i 1700-tallet, tilsidst markant vækst

Udviklingen

1688 (kongeriget – Bornholm)

1.601/3.123

(15.810)

1.625/1.753

(7.777)

969/1.192

(4.711)

8.795/3.107

(28.266)

1805 Sjælland – Fyn – Lolland-Falster – Jylland – $\frac{1}{4}$ -1 td.htk

21.250

dobbelt

9.500

lidt flere

3.850

lidt flere

25.000

80% af gårdene

1895

67.656 $\frac{1}{4}$ -1 td.htk

47.605

$\frac{1}{32}$ - $\frac{1}{4}$

1905

69.131

51.927

Op til landboreformtiden

- Pligter – beskrevet i fæstebrevet/lejekontrakten
 - Ugedagsbønder i 1600-tallet
 - Arbejdsindsats og natura/penge, ekstra arbejde, varsel, specielle pligter
 - Pligt til at fæste gård?
 - Se fæstebrevet
- Rettigheder
 - Græsning på ævred? – se landsbyvedtægten, hvis den findes
 - Græsning på overdrev? normalt, se evt. udskiftningen
 - Tømmer og brændsel fra godsejeren? – se fæstebrevet
- Social status og mobilitet

Landboreformtiden

- Holdning til husmænd
- Almenvellet contra ejendomsretten, indgåede kontrakter
 - Godt eksempel holdningen til udskiftning
- Problemer ved udskiftning
 - Mister græsningsrettigheder
- Nye arbejdsopgaver
 - Koppelbrug, aktiv brak, hegning
- Pengeøkonomi, selveje

Husmændene i landboreformtiden

- De fik jord – men hvor meget?
 - Udskiftningen, mulighed for nedlæggelse af gårde, tage 4 td land fra gårdmænd
- Ellers skete der ikke så meget:
 - Fæste- og lejekontrakter
 - Revselsesret
 - Stadig godsejerens valg mellem naturalier og penge
 - Overtager gårdmændenes hoveriarbejde

Husmændene frem til andelstiden

- Husmændene fik ringe del i gårdmændenes fremgang, når det gjaldt juridisk sikring (1862 hhv 1902 erstatning for bygningsforbedring)
- Skifte i holdningen til husmænd – fra arbejdskraft til fattig
- 1848 husmandshoveriet ophævelse – de gamle kontrakter gælder dog
- 1848 revselsesretten afskaffes, arbejdstiden fastsættes
- Hans Hansen vælges i stedet for H.N.Clausen
- Økonomi – se på skifter, se på højde – kornpriserne høje

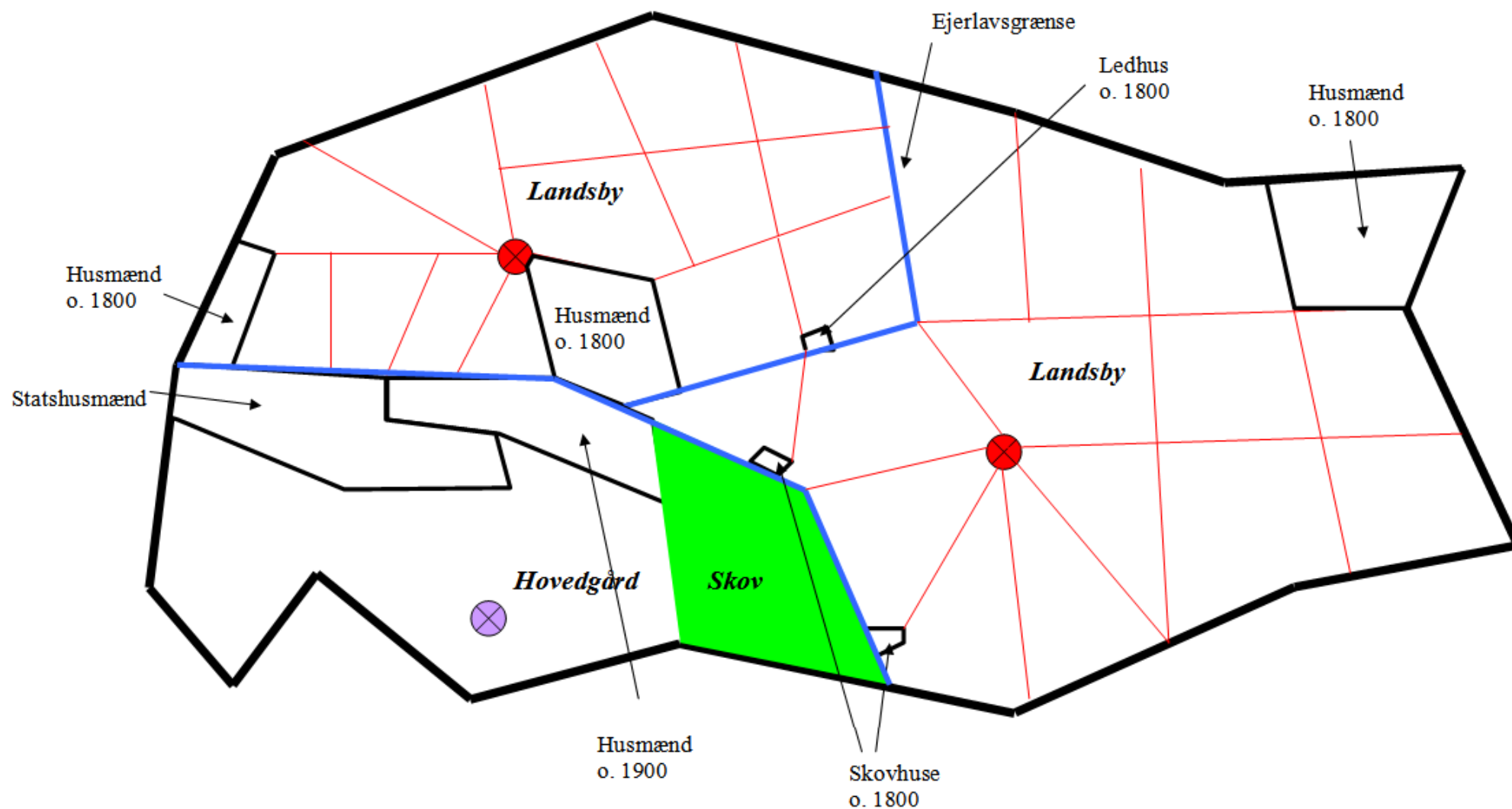
Andelstiden

- Mere intensivt brug – kan leve af mindre areal
- Statshusmandslove 1899-1909-1919
 - 3½-5 td.land, derefter ingen max grænse, mulighed for tillægsjord
- 28.000 husmandsbrug oprettet efter lovene
 - Sidste statshusmandsbrug oprettes 1951

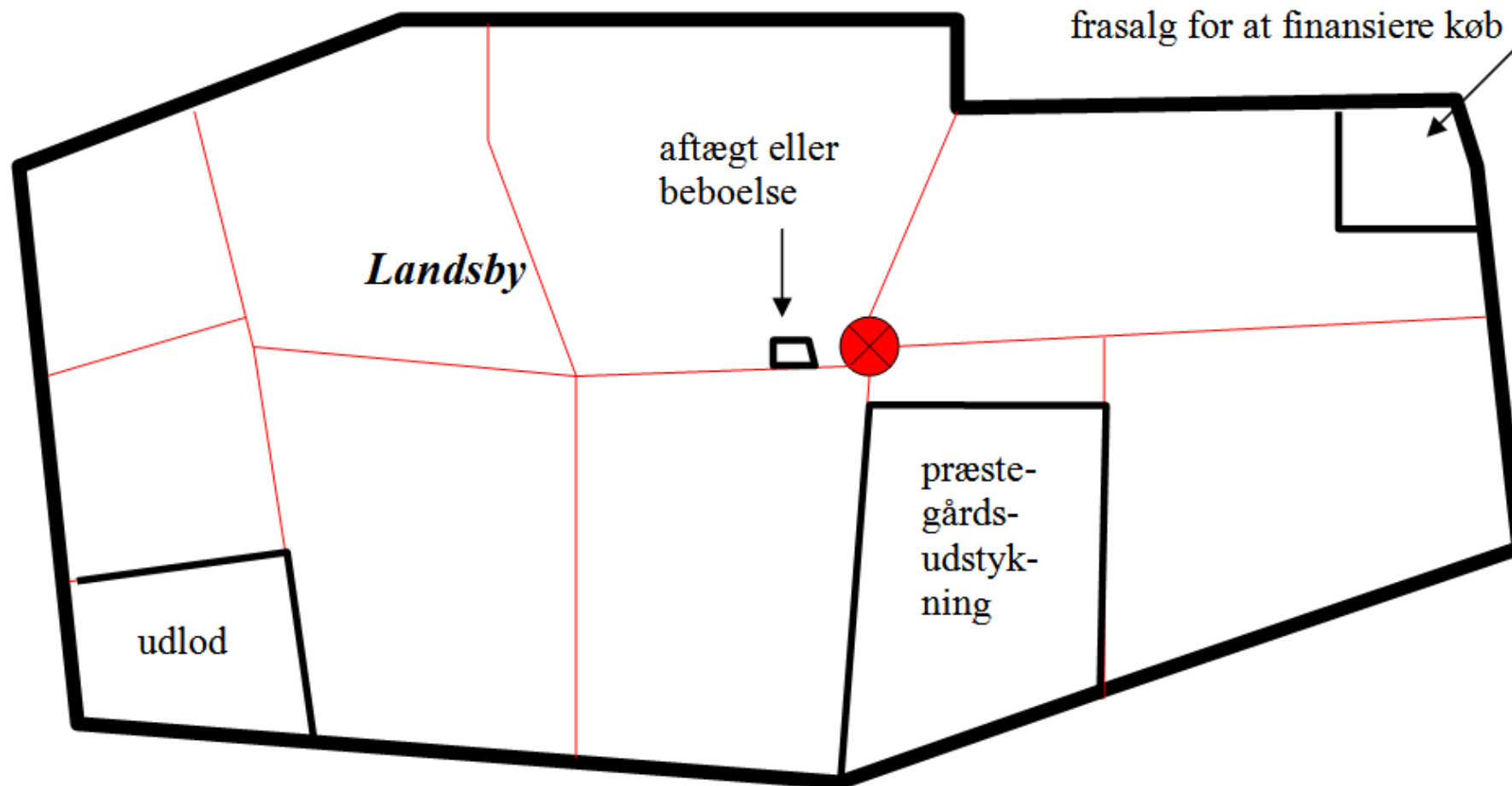
Bygningerne og deres placering

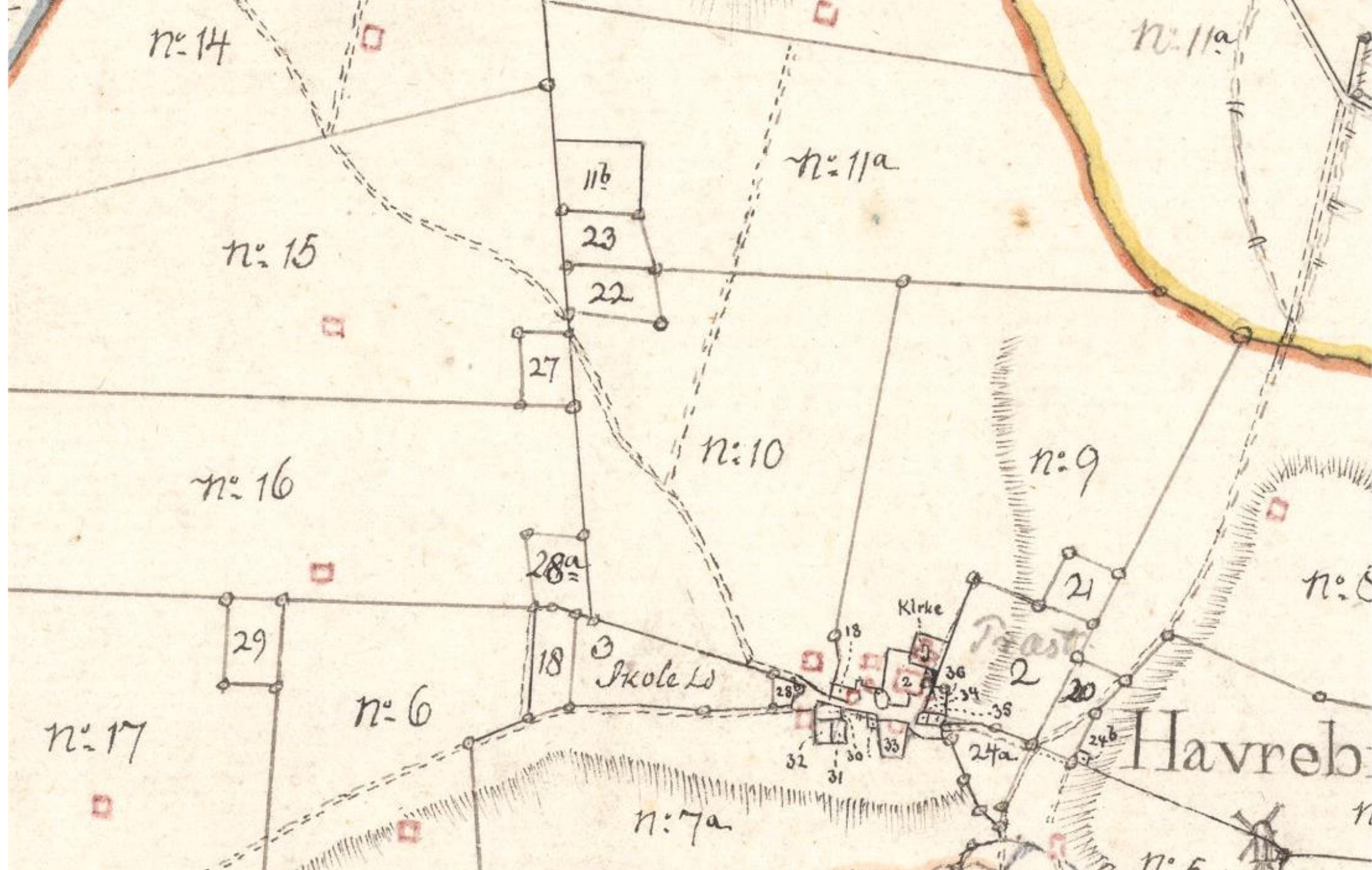
- Før landboreformerne
 - Under landboreformerne
 - 1899-1909 lovgivningen
 - 1919 lovgivningen
-
- Private udstykninger mere løbende og tilfældigt

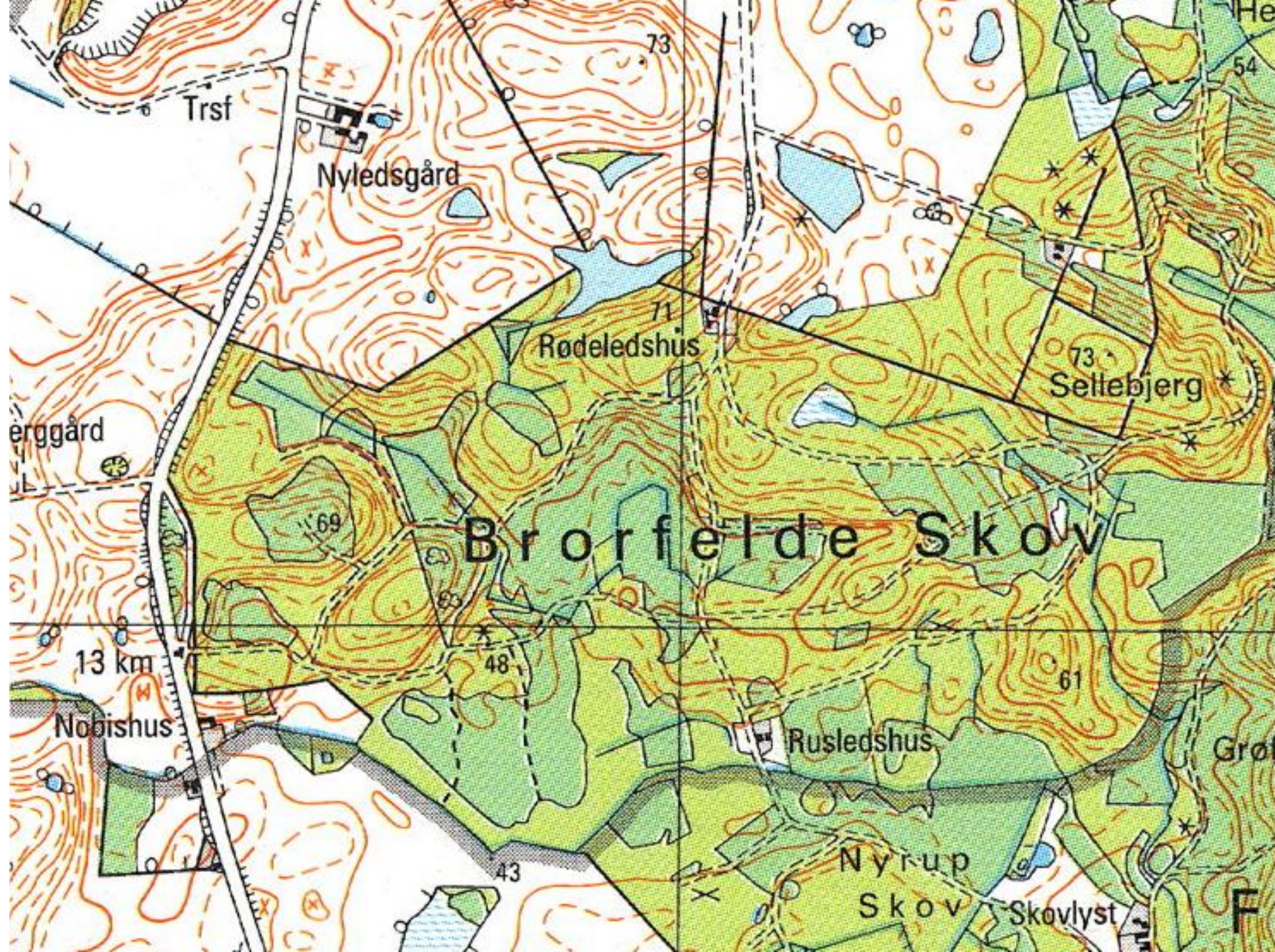
Jord fra godser

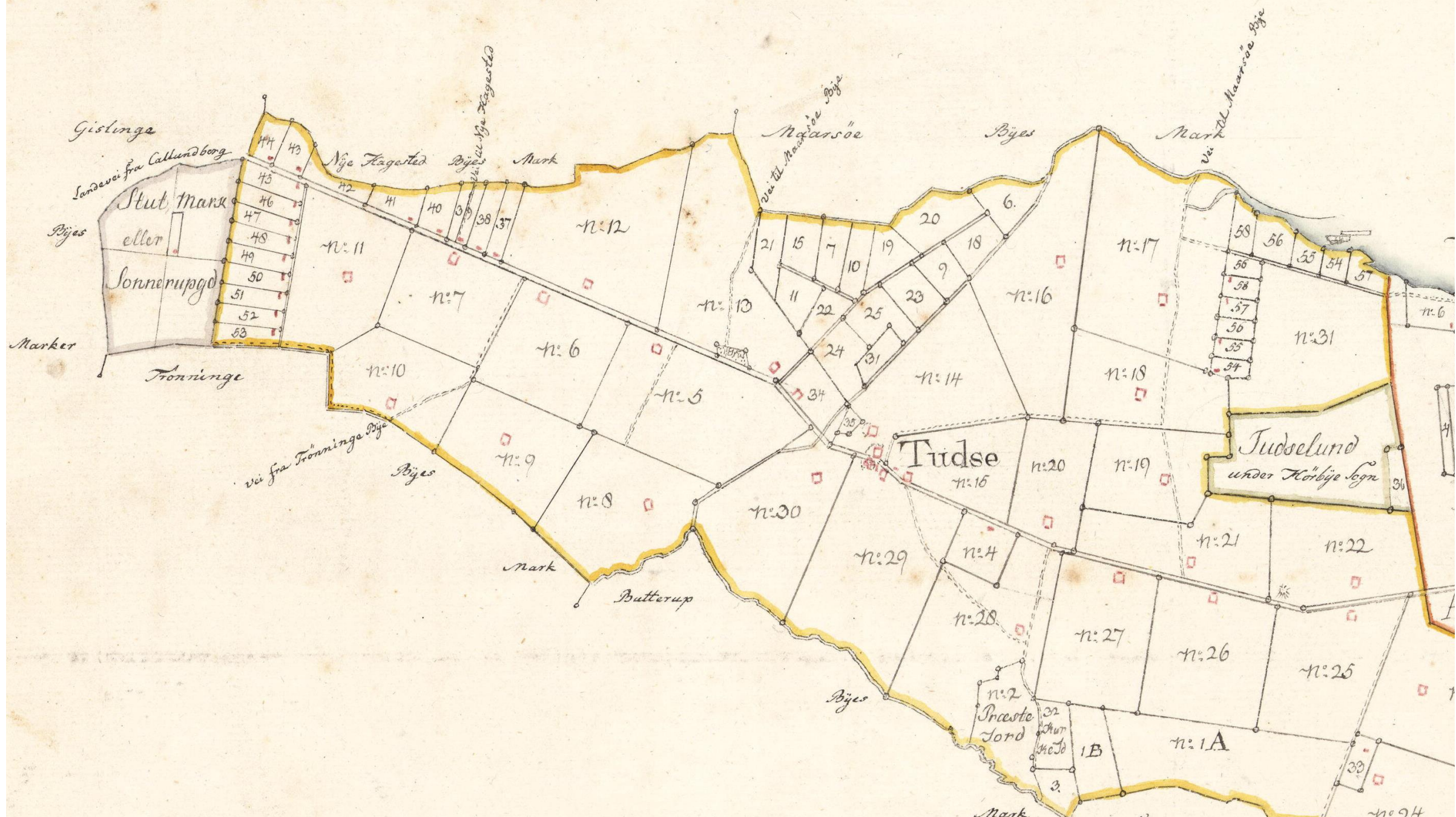


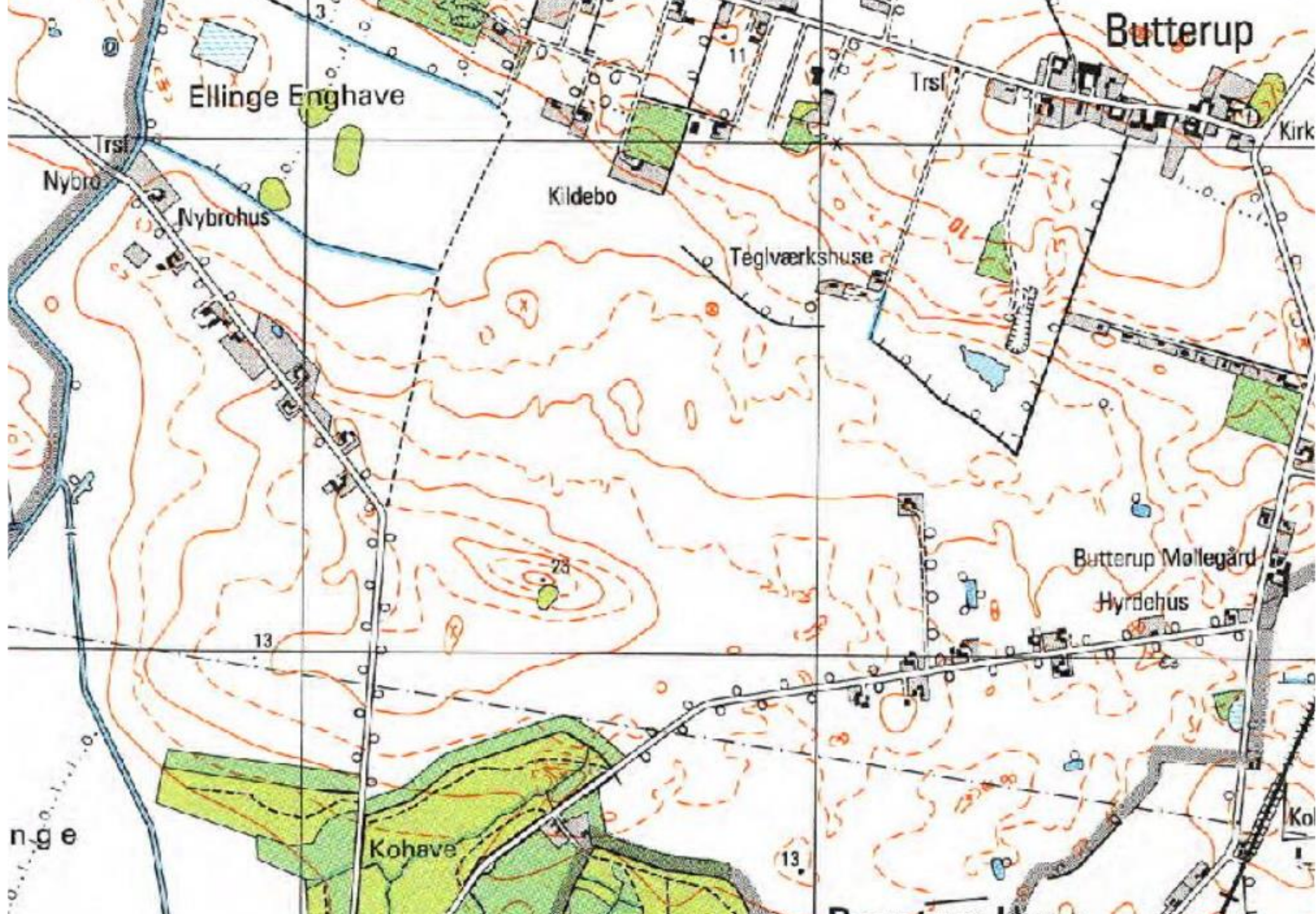
Jord i selveje og lignende





















Statshusmandsbrug nr. 1 – Volsted Skolevej 110, Volsted

Første ejer: Niels Bertelsen, f. 1871, gift – matrikelnr. 2 c, 6 d, 28 c Volsted by og sogn – hartkorn svarende til 1 skæppe, 1 fjerdingkar og 3 album (geometrisk areal 6 tdr. land).

Lånesummen på kr. 3150,- blev udbetalt d. 21. juli 1900 – kunne delvist dække udgifter til jord (2000 kr.) og til bygningernes opførelse (1500 kr.). I 1909 fik ejeren et tillægslån på 700 kr. til udvidelse af bygninger og til erhvervelse af 0,5 td. land tillægsjord.

I 1905 arbejdede Bertelsen 180 dage pr. år for andre, i 1911 200 dage. Ved starten i 1900 besad han 2 køer, 1 kvie, 2 grise, 4 høns og 9 kyllinger, men havde i 1911 drevet det til at besidde en hest, 4 køer, 3 kvier og kalve, 5 svin, 15 grise, 25 høns og 20 kyllinger.

Medlem af andelsmejeri, æggekrede og andelsslagteri, men ikke i kontrolforeningen.

I 1913 købte Poul Poulsen Vinther (tidligere husmand) ejendommen, men da han var i besiddelse af formue, afslog finansministeriet at lade ham overtage statslånet. Dette blev følgelig indfriet d. 18. 6. 1913.

Ejendommen brændte i 1998. Billedet er stillet til rådighed af fru Ella Andersen, der sammen med sin mand købte ejendommen af Poul Vinther.



Statshusmandsbrug nr. 251 – Hanerupvej 11, Nr. Jernløse.

Første ejer: Lars Christian Christensen, f. 1861, gift – matr.nr. 6 d, Hanerup by, Nr. Jernløse sogn - hartkorn svarende til 3 skp., 3 fdk. og 2 album (geometrisk areal 4,5 tdr. l.).

Lånesummen på 3400 kr. blev udbetalt d. 25. juni 1901 – til delvis dækning af jordkøb (2620 kr.) og husbyggeri (2900 kr.). I 1919 købte ejeren yderligere 9 tdr. l. af naboen, gdr. Peder Meinert Meinertsen, og Christensen fik hertil et tillægslån på 5600 kr. – med den begrundelse at det var et af amtets mest veldrevne brug.

Ejeren døde i 1929, men enken drev bruget ved hjælp af en bestyrer til 1943, hvorefter denne (Ejner Christiansen, Hanerup) overtog ejendommen og indfrie statslånet i forbindelse med en omprioritering.

I såvel 1905 som 1911 angav Christensen, at han ikke gik på arbejde hos andre. I 1911 var besætningen på en hest, fire køer og to kvier, 18 grise og 90 stykker fjerkræ.

